

INLEIDING OP DE INHOUD VAN DEZE SCHETS.

Ludger naamgever kerk?

Ds. Jelte Wiersma is in Zelhem predikant van oktober 1947 tot mei 1974. Een betrokken predikant maar daarnaast een fervent onderzoeker van de historie. Pluist kerkboeken na en probeert de achtergronden te vinden. Na zijn emeritaat is hij daarmee door gegaan, alleen of met anderen.

Toevalligerwijs is een afschrift van een door hem geschreven / gehouden voordracht gevonden betreffende de naamgeving van het kerkgebouw in Zelhem die al eeuwenlang Lambertikerkerk wordt genoemd.

Het onderzoek zal omstreeks 1975/1976 hebben plaatsgevonden, want hij schrijft in een van de laatste alinea's: *Hoe dan ook, --- wij die, niet minder dan Lambertus en Liudger, zij het wel anders, leven in een tumultieuze tijd, wij doen er verstandig aan de nagedachtenis van onze Zelhemse kerkpatroon in ere te houden en in allerlei opzichten op eigentijdse manier zijn voorbeeld na te volgen.*

Als ik door deze voordracht daartoe een bijdrage en een stimulans heb mogen leveren, zou mij dit bijzonder verheugen."

Wanneer en voor wie hij die voordracht heeft gehouden is mij niet bekend. In het jaarverslag over de

Lambertikerkgemeente, de periode augustus 1976 – 1977 is een alinea opgenomen dat de kerkenraad besloten heeft de naam LAMBERTIKERK in ere te herstellen.

Ds. J. Monteban is dan ook predikant in Zelhem. Eveneens zeer geïnteresseerd in geschiedenis en heeft die besluitvorming van harte ondersteund.

Vanaf pagina 8 volgt de door Ds. Wiersma gehouden en ondertekende tekst en voordracht.

Zelhem september 2009
Gerrit Rijdsdorp

DE TIJD VAN LUDGER

Wat "geloofden" de Saksen?

Wat "geloofden" de bewoners van het Saksenland, waartoe ook de Achterhoek behoorde?

De Saksen waren het laatste Germaanse volk in West-Europa dat nog niet tot het christendom was overgegaan.

De religie van de Germanen kende twee soorten goden: de "hogere goden", die in deze streken Wodan, Donar en Freya werden genoemd, en de "mindere goden" waarbij gedacht moet worden aan geesten, dwergen, trollen, heksen en elfen.

Het religieuze gedrag van de Germanen werd bepaald door magische beïnvloeding van de hoger machten door middel van cultische handelingen zoals bezweringsriten en ook door de cultische verering van goden, demonen, doden, mensen, dieren, bomen, rotsen, elementen, en hemellichamen.

Men kende meestal een centrale cultusplaats en iedere nederzetting had wel een heilige boom als symbool voor de Grote Heilige Boom die in het Germaanse wereldbeeld de drie wereldlagen met elkaar verbond.

De Germaanse levenshouding werd bovendien bepaald door de begrippen Eer, trouw en noodlot.

"Eer" waartoe moed, kracht en wraak behoorden.

"Trouw" aan de stam en aan de leider daarvan, desnoods volhardend tot in de dood.

"Noodlot" de vaste overtuiging daaraan te zijn overgeleverd.

De bewoners in deze streek weten zo rond het jaar 800 weinig of niets van het Christendom, bijna 800 jaar terug begonnen door de geboorte van een bijzonder kind in Bethlehem, Jezus genaamd. Wanneer hij volwassen wordt spreekt Hij de mensen aan. Gaat van dorp naar dorp en vertelt hen over de liefde van God.

Hij geloofde dat het goede sterker was dan het kwaad. Dat de rijke de arme moet helpen. Dat oorlogen niets oplossen. Dat men vreedzaam naast elkaar moest leven. Hij vertelt over de nieuwe wegen die de mensen moeten gaan. Langzaam maar zeker verspreidt het christelijke geloof zich over de wereld. De Liemers (gebied westelijk van de Oude IJssel), had het Christelijk geloof reeds leren kennen door St Werenfried. De bewoners in de Achterhoek kunnen erover gehoord hebben door de langtrekkende kooplieden en reizigers.

Er kwam een man uit Friesland over oude wegen

Deze oude handelsroutes werden *heelwegen- of heilwegen**, later *koningswegen* of *landstraten* of *hessenwegen* genoemd.

Er lopen vele wegen door het land. Sommige zijn nieuw, andere zijn zo oud, dat ze nog precies de richting en de bochten hebben die er ook vroeger waren. Deze oude wegen liepen meestal over de hoge droge grond. Dan hield je tenminste je voeten droog en liepen de wielen van de karren niet zo snel vast in de karrensporen. Voeten maken de eerste paden, meer voeten bredere paden en paar-den en wagens zorgen ervoor dat het wegen worden om vracht te kunnen vervoeren.

*Denk aan de Landstraat en de buurtschap Heelweg bij Varsseveld. Over die hessenwegen trok lang geleden een groepje mensen. Het moet omstreeks 792 zijn geweest. Een van die mannen was Ludger.)

Ludger, de missionaris

Ludger was missionaris. Geboren in 742 in een kleine plaats bij Utrecht (de streek heette toen nog Land er Friezen) als zoon van een aanzienlijke en rijke Friese Ado-familie. De eerdere prediker en bisschop van Utrecht, Willibrord, was drie jaar daarvoor overleden en abt Gregorius en Bonifatius waren daarna de belangrijkste personen. Ludger zal tijdens zijn jeugd jaren

Bonifatius hebben ontmoet en door hem zijn geïnspireerd. In 754 trekt Bonifatius naar het noorden, waar hij op 5 juni bij Dokkum wordt vermoord. Ludger is in de voetsporen van Willibrord en Bonifatius verder gegaan.

Ludger bezoekt tussen 755 en 767 de domschool in Utrecht en studeert daarna in York (Engeland) In 775 wordt hij missionaris onder de Saksen. Hij trekt de IJssel over. Gaat naar Deventer en herbouwt in 776 de door Lebuines gestichte en door de Saksen in brand gestoken kerk.

In 777 wordt hij in Keulen tot priester gewijd. Keert in 784 terug naar Utrecht, gaat naar Rome waar hij 2½ jaar blijft. Ontmoet Paus Hadrianus I en als blijk van waardering voor zijn werk ontvangt hij van de Paus enkele relieken, nu nog aanwezig in de abdij Werden. Dan gaat hij naar Monte Casino, waar hij de machtige Karel de Grote heeft ontmoet.

Die was in feite zijn "politieke" baas. Hij krijgt van hem opdracht als missionaris in het land der Saksen te gaan arbeiden.

Karel de Grote verdeelt omstreeks 790 het land der Saksen (Nu Oost Nederland en Westduitsland in acht bisdommen. Hij wenst in 792 dat Ludger bisschop van het Duitse Trier wordt, maar die weigert dat.

Ludger blijft in Deventer. Hij gaat het christendom in de Achterhoek en het Westfaalsland prediken.

In 794 geeft Graaf Wracher Brunharszoon op 9 oktober omwille van zijn "zieleheil" aan Ludger een stuk grond gelegen in het "Hof Withmundi" nabij de buurtschap Bronsbergen aan de IJssel bij Zutphen. Ludger bouwt daar een kerkje ter ere van de Heilige Verlosser [= San Salvator],

Omstreeks 800 is hij in de omgeving van Selehem [= Zelhem] Als prediker heeft hij van Helmbald, (wonend in het Gouw/Gooi, het gebied Hengelo/Zelhem, volgeling en Christen), een stuk grond ontvangen, zodat in de Kerk van de Heilige Verlosser in Witmundi, het oude Wichmond aan de IJssel, voor zijn zieleheil de mis kan worden opgedragen en worden gebeden.

In 801 is een akte opgemaakt, waarin Helmbald een deel van de geschonken grond terugvraagt om het vruchtgebruik daarvan te mogen hebben voor hem en zijn zoon gedurende hun leven. Hij belooft jaarlijks een halve solidus te betalen en een kaars in de kerk te branden. Door die akte, aanwezig in het cartularium (register van alle bezittingen) in het Klooster van Werden staan ook de woorden *in loco Widapa in Villa Salehem*. Het betekent dat Zelhem in 801 al bekend is als nederzetting.

Het is oudst bekende geschreven tekst met de naam Selehem.

Ludger bisschop in Múnster

Karel de Grote is in de kerstnacht van 800 door de Paus tot Keizer gekroond. Het missiegebied van Ludger wordt tot bisdom verheven en op 30 maart 805 wordt hij tot bisschop van Múnster gewijd. Een bisdom dat zich uitstrekte van de Groninger Ommelanden, het grootste deel van de Achterhoek met de aangrenzende gebieden tot ver in Duitsland.

In 808 kan hij de abdij te Werden inwijden. Op 26 maart 809 overlijdt Ludger in Billerbeck en wordt in Werden begraven.

Tot 805 behoorden de door Ludger gestichte parochies tot het bisdom Utrecht.

Het grootste deel van zijn zendingsgebied, gedacht kan worden aan alle gebieden die tevoren niet bij het bisdom Utrecht behoorden, maar waar hij werkzaam is geweest, heeft hij bij "zijn" bisdom Múnster gevoegd. Zo ook Zelhem.

Een herindeling van de bisdommen zorgt ervoor, dat Zelhem vanaf 1193 tot het bisdom Vreden behoort en nog weer later onder Utrecht.

Van het oude naar het nieuwe geloof.

Het boek *Heliant* (= Heiland) *Een Christusgedicht uit de vroege middel-eeuwen*, is een harmonisatie van de drie evangeliën, uit het Oudsaksisch vertaald en aangevuld met fragmenten van de Oudsakische Genesis.

In de inleiding over de kerstening van de Saksen schrijft Jaap Vredendaal een inleiding. Daaruit wordt het volgende overgenomen

Over de religie van de Saksen voor de komst van christendom is maar weinig bekend. Wat we ervan weten is in christelijke teksten overgeleverd, waarin alle machten buiten de christelijke God vereerd, als afgoden werden afgedaan. De verering van Wodan en Donar moet vrij algemeen zijn geweest. Saxnoot was mogelijk een Saksische stamgod.

Toenmalige bewoners kenden heidense gebruiken. Er waren heilige plaatsen als een bos, een boom, een struik. Vooroudervering was ook een algemeen verbreid verschijnsel.

Wie de nieuwe godsdienst aanvaardde, brak niet altijd met het verleden.

Missionarissen gebruikten in onze landen de ook in Engeland toegepaste strategie. In 601 schreef de Paus aan een Engelse missionaris, dat de afgoden wel, maar de tempels niet vernietigd mochten worden. Die laatsten moesten met wijwater worden gereinigd en dan worden gewijd aan de dienst van de ware God. Daarmee hoopte hij dat de mensen bijeen bleven komen op die plaatsen waar men altijd al bij elkaar kwam. Kerken en kapellen, opgericht door missionarissen als Willibrord en Ludger staan dan ook vaak op plaatsen waar zich ooit een heilige bron of een heilig bos en begraafplaats bevond.

Friezen en Saksen golden als "bekeerd" op het moment dat hun leiders het christendom uit vrije wil of gedwongen hadden aanvaard. Een keuze voor het christendom betekende ook een keuze voor een nieuw cultureel en sociaal systeem. Was van de nieuwe religie meer heil te verwachten, dan aanvaardde men de nieuwe God. Niet alleen een politiek proces; het was de missionarissen ook te doen om een innerlijke bekering van de mens.

Missionarissen zoals Willibrord en Bonifatius kwamen vanuit Ierland naar ons land. Zij richtten zich op de leiders maar ook op het gewone volk. Het vertellen van de Bijbelverhalen was de kern waarmee zij bezig waren. Vooral uit de evangeliën, de verhalen over Jezus. Inhoud en strekking.

Doop en belijden

Zij benadrukten dat er slechts één God is. Ze leerden de luisteraars het Onze Vader en de geloofsbelijdenis (Credo). Beide teksten moesten zij die zich wilden laten dopen uit het hoofd leren. Deze oudste teksten zijn dan ook in de Germaanse taal terug te vinden.

De tekst van de zogenoemde Utrechts doopgeloofte stamt uit de achtste eeuw. De tekst in het oudsaksisch wordt door taalhistorici beschouwd als de oudste Nederlandse tekst. Hieronder volgt eerst de oudsaksische tekst met daaronder de vertaling in het Nederlands

Forsachistu diabolae?

Verzaak je de duivel?

Et respondeat: ec forsacho diabolae

Antwoord: ik verzaak de duivel.

end allum diabolgelde?

en alle duivelsoffers?

Respondeat: end ec forsacho allum diabolgeldae

Antwoord: en ik verzaak alle duivelsoffers

end allum diobeles uuercum?

En alle werken van de duivel?

Respondeat: end ec forcacho allum dioboles uuercum

Antwoord: en ik verzaak alle werken en woorden

And uuordum, Thunaer ende Uuoden ende saxnote

van de duivel, Donar en Wodan en Saxnoot

ende allum them unholden the hira genotas sint

en alle afgoden die hun gezellen zijn.

gelobistu in got alamehtigan fadaer?

Geloof je in God, de almachtige Vader?

ec gelobo in got alamehtigan fadaer.

Ik geloof in God, de almachtige Vader

gelobistu in Christ godes suno?

Geloof in Christus, Gods zoon?

ec gelobo in Chrust gotes suno.

Ik geloof in Christus, Gods zoon.

gelobistu in halogan gast?

Geloof je in de Heilige Geest?

ec gelobo in halogan gast

Ik geloof in de Heilige Geest.

Kapel in Zelhem

Ludger, in 805 bisschop van Münster geworden, heeft omstreeks die-zelfde tijd een kapel gesticht in Zelhem. Dat is bekend door het oudheidkundig bodemonderzoek in de Zelhemse Lambertikerkerk in 1946.

Zelhem is tijdens de Tweede Wereldoorlog op 21 en 23 maart 1945 enkele dagen voor de bevrijding gebombardeerd, waarbij het kerkgebouw zeer zware schade heeft opgelopen. Tijdens dat archeologisch onderzoek hebben de onderzoekers de fundamente van de oudste kerken uit circa 800 en later bloot gelegd.

De onderzoekers menen het oudste fundament toe te moeten schrijven aan het kapelletje dat Ludger heeft gesticht.

Dat oudste fundament van inwendig 4 x 6 en uitwendig 6 x 8 meter bestond uit oerijzerertsbrokken. Dat kan betekenen dat Ludger een bestaand gebouwtje heeft gewijid tot kapel. Van het opgaande werk is niets teruggevonden.

Gezegd kan worden dat vanaf die tijd, rond 800, het christendom in Zelhem is geworteld.

In de elfde eeuw wordt het kerkje uitgebreid tot een grote zaalkerk met een totale lengte van ongeveer 21 meter en een breedte van 7 meter.

Historici denken dat Ludger zelf de parochie heeft gesticht, evenals die in Winterswijk, die tot de zogenoemde *Oerkerpels* worden gerekend.

Bezittingen van het klooster Werden

Volgelingen schenken in de loop van de tijd goederen aan Ludger. Veelal landstukken en hoeven, met de bedoeling dat dan missen gelezen worden voor hun zieleheil.

Alle in de loop der tijd verkregen bezittingen als landerijen en hoven, brengt Ludger onder in het door hem gestichte klooster in Werden, bij Essen in Duitsland. Daarmee verwerft het klooster de nodige inkomsten uit de opbrengsten Degenen die de landerijen of boerderijen van het klooster/ de abdij pachtten, betaalden die pacht in natura. Jaarlijks werd de pacht geïnd wanneer de Abt of zijn afgevaardigden naar ondermeer Zelhem kwamen. Tot de verplichtingen van de pachter behoorde ook het onderdak en voedsel geven aan mens en dier die tot de groep van de Abt behoorden. Tot de pacht kan ook een zogenoemde honingthins, per jaar 32 potten, gerekend worden.

Het klooster in Werden heeft in de loop der tijden veel bezittingen verworven. Ook in Zelhem. Het Hebe-heffingsregister uit 1341 van het klooster in Werden noemt er zeven.

Het zijn de hoeven Bettinc, Etzinc, Hissinc, Regheninc, Smedekinck, Wissekinck en Woltschotencamp.

Eind veertiende, begin vijftiende eeuw zijn de hoeven overgegaan in andere handen.

NAAMGEVING LAMBERTIKERK / LAMBERTIKERKGEMEENTE

Sinds jaar en dag kent Zelhem de Lambertimarkt, die vroeger op of rond 17 september, de naamdag op de heiligenkalender, werd gehouden. De naam Lambertikerkerk is voor de kerk sinds de reformatie in Zelhem, 1572/1590?, niet meer gebruikt.

Ds. Jelte Wiersma heeft onderzoek naar de naamgeving gedaan.

Zie de inleiding op pagina 1. Hieronder letterlijk het verhaal van Ds. Wiersma:

LAMBERTUS

Het gaat erop lijken dat het eeuwenoude kerkgebouw aan de Markt te Zelhem, sinds de Reformatie in gebruik bij de Hervormden, haar naam-van-heel-vroeger zal terugkrijgen; Lambertikerkerk. Daarom is het wellicht niet ondienstig eens na te gaan hoe de kerk aan deze naam gekomen is, en wie de drager van die naam dan wel was: Lambertus.

Om met het laatste te beginnen, Lambertus is de Latijnse vorm van de Germaanse naam Lambert. Dat betekent zoveel als “beroemd (letterlijk: stralend, glanzend, schitterend) in zijn land”. In de volksmond is deze latijnse naam vervormd, al naar de klemtoon valt, tot Lammert en Ber(tus) met daarnaast vele andere verbasteringen, zowel mans- als vrouw-namen.

En zo is Lambertus duizenden malen vernoemd, al hebben maar heel weinigen hier weet van.

De Lambertus die aan de Zelhemse kerk zijn naam heeft gegeven, Lamberti, is de Latijnse tweede naamval, dus “van Lambertus” heet omstreeks 625 (volgens anderen 638) te Maastricht geboren te zijn. Dat was – toen al – een oeroude, uit de praehistorische tijd daterende nederzetting aan de Maas. Deze kon daar gemakkelijk worden overgestoken, of liever doorwaad, althans bij niet te hoge waterstand, via een met stenen verhoogde en verstevigde voorde. Toen de Romeinen kwamen, vergemakkelijkten zij deze overtocht aanmerkelijk door het bouwen van een brug (omstreeks 290 na Chr.). Zij noemden de plaats nuchterweg “Trajectum ad Mosam, d.w.z. Plaats-overtocht-aan-de-Maas. Hieruit is in de loop der eeuwen de naam Maastricht ontstaan. Liggende aan de heirbaan van Boulogne Sur Mer via Tongeren naar Keulen, juist waar deze de Maas, zelve een zeer drukke vaarweg, was Maastricht een plaats van belang. Dat bleef zo, toen het Romeinse Rijk in verval geraakte. En na 400 is Maastricht geleidelijk van de Romeinse cultuurfase overgegaan naar de Merovingisch-Frankische. In geen enkel opzicht een vooruitgang. Einhard (ca. 770-840) de biograaf van Karel de Grote, weet te vertellen: in Maastricht woonden veel mensen, vooral kooplieden.

Maar behalve de politieke, culturele en maatschappelijke was er nog een vierde factor, die in de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad een rol speelde: de kerkelijke.

Omstreeks 345 had nl. Servatius, bisschop van het in het tegenwoordige Belgische Limburg liggende Tongeren, zijn bisschopszetel van daar naar Maastricht verplaatst om politieke redenen. Hierdoor won Maastricht uiteraard nog aan belangrijkheid en aanzien. Een kleine veertig jaar rustte de kromstaf er in handen van deze bekwame en energieke kerkvorst. Hij overleed op 13 mei 384. Zijn gebeente rust tot op de huidige dag in een prachtige schrijn – (de doodkist van Sint Servaes) in de crypte onder de later naar hem genoemde kerk aan het Vrijthof, waarvan het oudste gedeelte uit de 10^e eeuw stamt. Allengs werd Maastricht hierdoor ook nog bedevaartsplaats: duizenden pelgrims wilden het graaf van Servatius bezoeken, die al spoedig heilig was verklaard. En ook dat bevorderde handel en nijverheid, bracht dus welvaart.

In dit Maastricht werd Lambertus geboren, als zoon van welgestelde ouders; zijn vader was bekleed met de grafelijke waardigheid. Lambertus genoot als zodanig een uitstekende opvoeding aan de paleisschool, de Schola Palatina. Onder zijn leermeesters, allen mannen die uitmuntten door kennis en vroomheid, was ook de toenmalige bisschop, Theodardus. Deze was zijn leerling, een in beide betekenissen van dit woord “knappe”

De bisschopsleutel van Sint Lambertus

jongeman zeer welgezin. Maar de tijden waren boos en gevaarlijk. Toen bisschop Theodardus zich persoonlijk bij de Frankische koning Childerik II ging beklagen over de verdrukking en beroving van zijn gelovigen, werd hij in het Bijenbos in de buurt van Spiers aan de Rijn vermoord. Dat was in 668.

Lambertus bisschop

Zo was de bisschopszetel van Maastricht vacant. Welnu, geestelijkheid en volk* van de stad kozen in algehele overeenstemming, bij acclamatie, Lambertus als hun bisschop. En koning Childerik II bekrachtigde deze keuze.

In de aan hem gewijde levensbeschouwing wordt Lambertus ons beschreven als “vorstelijk in zijn optreden en voornaam in de omgang”. Jef Notermans, die nog in 1942

een klein boekje over Lambertus heeft geschreven, weet te vertellen: “*De koning koesterde 'n levendige sympathie voor Lambertus, eendeels wegens zijn uiterlijk, dat volmaakt was van 't hoofd tot zijn voeten, maar anderdeels wegens zijn wijze raadgevingen, die de nieuwe bisschop hem verstrekte*”. (Jef Notermans. Sint Lambertus 1948 blz. 4).

*Het woord “volk” is mogelijk hier niet helemaal op z'n plaats, daar het benoemen van bisschoppen aan de Paus was.

Helaas, reeds 3 a 4 jaar later werd Lambertus van zijn bisschopszetel verdreven. Ebroinus, de hofmeier (stadhouder) van de Frankische koningen, die in feite toch al de lakens uitdeelde, had nl. bij de staatsgreep de macht aan zich getrokken en de (zwakke) koning afgezet. De nieuwe machthebber wilde uiteraard de koningsgetrouwe bisschop Lambertus niet handhaven. En zo moest deze, om zijns leven wil, het veld ruimen. Hij zocht en vond een toevluchtsoord in het Benedictijnenklooster te Stavelot.

Lambertus weer gewoon monnik

Gedurende zeven jaar heeft hij er het leven van een gewone monnik geleid. Notermans weet te vertellen: “Stipt onderwierp Lambertus zich aan de kloosterregels betreffende gebeden, 'het vasten en onthouden, de nachtwaken, en andere voorschriften. Buitendien legde Lambertus zich verstervingen* en offers op. Zo bv. was het zijn gewoonte in een apart uur in de nacht biddend door te brengen. Hij deed dat zo stil mogelijk, teneinde niemands nachtrust te storen. Eens op een keer was hij weer in 't holle van de nacht opgestaan.

Geruisloos wilde hij de slaapzaal verlaten, toen ongelukkigerwijs één van zijn zware sandalen uit z'n hand glipte en met 'n smak op de vloer viel. Enkele monniken schrokken wakker, ook de abt. Verontwaardigd over de inbreuk op de regel om volstreekte stilte in acht te nemen, en zonder zich af te vragen wie dat gedaan kon hebben, beval de abt: “Laat degene die dat lawaai veroorzaakt heeft onmiddellijk naar buiten gaan en voor 't kruis op 't binnenplein bidden!”

In de duisternis schuifelde Lambertus naar de deur, sprak geen woord ter verklaring of verontschuldiging en gehoorzaamde letterlijk.

Barrevoets en gehuld in zijn haren boetekleed, dat hij nooit aflegde, begaf de overtreders zich naar 't pleintje, waar een stenen kruis stond. Dat was de gewijde plek, waar de monniken zich van hun misdaden moesten beschuldigen en hun penitentie volbrengen. Te dien tijde heerste een strenge winter. De sneeuw viel in dichte vlokken neer. In weinige ogenblikken veranderde de witte wolligheid in een ijskorset. Onbewegelijk stelde Lambertus zich op tot de dageraad, het uur, waarop de monniken het vigilie officie pleegden te bidden, na het eerste hanengekraai. Toen het gezamenlijk gebeden officie beëindigd was, reppen de monniken zich van de kille kapel, waar een ijzige kou heerste, naar het gemeenschappelijk verblijf, teneinde hun verkleumde ledematen te verwarmen. “Allen aanwezig?” vroeg de abt.

Eén van de monniken antwoordde: “vannacht heb ik u iemand naar buiten horen sturen, maar ik weet niet wie.” Op 't zelfde ogenblik trad een broeder binnen en zei: “Onze heer Lambertus staat nog op z'n blote voeten bij 't kruis.” Geheel verlegen en vol wroeging gaf de abt bevel direct naar de boeteling te gaan en hem nederig te smeken binnen te komen. Bijna bedolven onder een dikke sneeuwvracht, maar desondanks psalmen reciterend troffen ze hem aan. Gewillig volgde hij zijn mede-broeders-in-Christus en trad binnen. Daar wierp de abt zich aan zijn voeten, betuigde zijn spijt en vroeg vergiffenis voor zijn mislag. Aanstonds haalde men warme kleren en ontdooidde zijn bevroren voeten met water. (A.W. blz. 5v.)

Lambertus weer bisschop

In 682 keerde voor Lambertus het getij. In dat jaar nl. werd de usurpator Ebroinus op zijn beurt vermoord. Lambertus werd door Pepijn van Herstal, die Ebroinus' plaats had ingenomen, uit de ballingschap teruggeroepen en in zijn waardigheid als bisschop van Maastricht hersteld. Met overweldigende blijdschap werd hij in zijn stad binnengehaald.

Maar hij vond er zijn bisdom ontredderd en totaal verwaarloosd. Met grote voortvarendheid stelde hij echter orde op zaken. Weldra keerde de toestand van voorheen terug. En zo kon Lambertus naderhand zelfs met een gerust hart, samen met Willebrord (658-739), bisschop van Utrecht, erop uittrekken en zendingsreizen ondernemen -- het ideaal in die dagen --, om het licht van het Evangelie uit te dragen naar de nog heidense streken van Brabant en -- maar dat staat niet helemaal vast -- van Noord-Holland.

Lambertus gedood

Maar er deden zich nieuwe verwickelingen voor. Door de gunst van zijn koning had Lambertus verscheidene privilege's verkregen en voor zijn bisdom een uit-

De schrijn in Maastricht waarin Sint Lambertus rust

Op grond van de heersende “wetten” de bloedwraak mocht en moest deze zich wreken. Lambertus, die tijdelijk afwezig was en zich op de plaats bevond, waar later Luik zou verrijzen, werd met zijn gevolg overmeesterd en met een lansstoot gedood.

Een andere lezing luidt als volgt. Pepijn had zijn wettige echtgenote verstoten om met een andere vrouw, de hofdame Alpais, samen te leven. Ofschoon Lambertus zoveel aan zijn feitelijke vorst te danken had, bracht hij hem meermalen onverschrokken en gestreng het zondige van zijn handelwijze onder ogen. Hierdoor haalde hij zich evenwel Pepijns toorn, ja zelfs haat op de hals. Op aanstichten van Pepijns bijzit en met medeweten werd hij lafhartig vermoord in zijn buitengoed Leodium. Het geschiedde nota bene terwijl de bisschop deelnam aan het nachtelijk getijdengebed in de huiskapel van de villa.

Lambertus heilig verklaard

Hoe de juiste toedracht ook geweest moge zijn, Lambertus werd behalve bisschop ook nog martelaar.

Als zodanig werd hij weldra door de Rooms-Katholieke Kerk heilig verklaard en onder 17 september genoteerd in het Martyrologium Romanum.

Op de plaats van de toenmalige villa Leodium verrees later de stad Luik. Het sprak wel vanzelf, dat Lambertus haar beschermheilige werd. Zijn gebeente verbleef in haar midden. En wel in de, net als de Zelhemse kerk naar hem genoemde Lambertikerk. Maar, anders dan haar Zelhemse naamgenote, werd de Lambertikerk van Luik tijdens de Franse Revolutie verwoest. Daarbij ging een gedeelte van de relieken van de heilige verloren. Wat ervan bewaard bleef, werd naderhand ondergebracht in de aan de apostel Paulus gewijde kerk, daterend uit de 10^e eeuw. Een deel van zijn schedel berust in de St. Pieter te Rome. Maar in Luik wordt het hart van de oude stad nog steeds gevormd door de Place Saint Lambert, zoals hij ook tot op heden de patroon van de stad is gebleven.

De naam Lambertikerk raakt boven de rivieren verloren

De faam van Lambertus verbreidde zich inmiddels verder dan Luik en omgeving. Allerwege in Nederland, België, Duitsland en Oostenrijk verrezen kerken, die hem werden toegewijd. Lambertikerken als Zelhem dus. In ons land, waar met name noordelijk van de grote rivieren de kerkhervorming haar stempel op heel het leven zette, geraakte deze oude benaming op de meeste plaatsen in onbruik.

En dat, terwijl de naam “Martinikerk” in zeer veel steden en dorpen in zwang bleef: Groningen, Sneek, Bolsward, Franeker, Doesburg; te veel om ze alle op te noemen. Ook andere “Heiligen” behielden na de reformatie hun positie als kerkpatroon of –patrones. Ik denk aan de Nicolaas- of Klaas-kerken, ondermeer in Utrecht, aan de Lebuinuskkerk te Deventer, aan de Walburgkerk in Zutphen, aan de Eusebiuskkerk in Arnhem, aan de Jacobi- of Jacobskerk in Den Haag en Winterswijk, aan de Magdalenakerk van Goes, aan de Cunerakerk te Rhenen enz. .

De naam Lambertikerk ging hier te lande verloren, zeker in de Protstantse delen ervan. Vooral in Duitsland zijn evenwel vele beroemde Lambertikerken. Zo b.v. in Munster en Coesfeld in Westfalen. Maar ook in Freiburg im Breisgau, Hildesheim, Lüneburg en Gerone.

Overigens is er in Nederland één dorp, waar niet alleen de kerk aan Lambertus was gewijd, maar dat in zijn geheel duidelijk de gedachtenis van Lambertus heeft behouden: Lambertschaag in Noord-Holland. Zou Lambertus dan inderdaad in Noord-Holland werkzaam zijn geweest als missionaris, al dan niet met Willebrord samen? Deze overduidelijke naamgeving geeft in ieder geval te denken!.

In het Rooms-Katholieke zuiden van ons land zijn vele kerken aan Lambertus gewijd tot op de huidige dag. Ik noem er – zonder maar in de verte volledig te zijn enkele: Bakel in de Peel (later Willebrord), Bingelrade, Blerik, Halen, Helden, Holset, Horst, Kerkrade, Linne,

Maastricht, Mheer, Middelaer, Nederweert, Neeritter, Oorsbeek, Reuver, Swalmen, Swolgen. Het zijn dikwijls kerken van hoge ouderdom.

Net als Zelhem heeft ook het overwegend Protestantse Wilsum, aan de IJssel, zijn – overigens niet zo genoemde – Lambertikerk.

Niet alleen kerken kozen Lambertus als patroon, hij werd ook de beschermheilige van de beoefenaren van verschillende beroepen: bandagisten (vervaardigers van breukbanden: een apart beroep in de tijd toen chirurgisch ingrijpen nog niet mogelijk was), tandartsen en chirurgen. Lijders aan nierkwalen in Rooms-Katholieke streken roepen / riepen bij voorkeur zijn hulp en bijstand in.

Kerkelijke kunst en legenden

Wij vinden Lambertus in de kerkelijke kunst steeds afgebeeld als bisschop met mijter en kromstaf, soms met een staande beer; dikwijls wordt zijn terdoodbrenging geschilderd, met lans of speer. Zelden wordt vergeten weer te geven, dat Lambertus vurige kolen draagt in zijn koorhemd, dan wel zijn voorschoot. Dat is nl. zijn eigen, aparte attribuut, dat een afbeelding van hem als zodanig herkenbaar maakt. In zijn levensbeschrijving toch wordt van hem het volgende verhaald. Als jongen deed hij bijzonder plichtsgetrouw dienst als koorknaap. Op zekere dag bleek het wierookvat zoek te zijn. Welnu, om de heilige Dienst niet te laten stagneren, nam Lambertus de kolen in zijn koorhemd en droeg ze zo naar het altaar. Zie, het koorhemd schroeide niet, de knaap liep geen brandwonden op, en het wierookoffer steeg geurend ten hemel. Elders wordt het zó verteld. Eens was in het huis van zijn leermeester het vuur uitgegaan. Lambertus werd daarom naar de bureu gestuurd om vuur te halen, Maar die bureu waren zo arm, dat ze niets bezaten om het vuur in mee te geven. Schertsenderwijs werd Lambertus gevraagd, het vuur dan maar in zijn voorschoot over te dragen. De jongen aarzelde geen ogenblik, naam de kolen in zijn voorschoot en droeg ze naar de woning van zijn meester, waar hij ze in de gedoofde haard schudde. In de voorschoot was zelfs geen schroeiplekje te vinden!

Zo heeft de vrome legende zich meester gemaakt van het leven van Lambertus. Precies zo als dit het geval is bij andere heiligenlevens uit de christelijke oudheid en middeleeuwen.

Kerknaam in Zelhem

De datum van de vierdag van de gedachtenis van Lambertus is, zoals we zagen, 17 september. En het is stellig opmerkelijk te noemen, dat de Zelhemse kermis ieder jaar op of omstreeks die datum wordt gevierd. Terwijl de naam “Lambertusmarkt” tot vandaag opgeld doet. Het is mijns inziens niets minder dan een steekhoudend bewijs van de echtheid van het patronaat van Lambertus wat Zelhems kerk betreft.

De kermis was in haar oorsprong immers behalve marktdag met volksvermaken, in eerste instantie een kerkelijke feestdag. In die dagen sprak het daarbij vanzelf, dat er met name aandacht werd geschonken aan de viering van de gedachtenis van de patroon der kerk ter plaatse. Naderhand ver-waterde en verwereldlijkte dit alles, om in Protestantse streken zelfs totaal te verdwijnen.

Zo geeft het stellig ook te denken, dat de 17^e september – dikwijls wordt alleen maar “Sint Lambertidag” vermeld in de originele stukken – in de Zelhemse gemeenschap een bijzondere tijd-markering betekende:

1. *“Na Sint Lamberti mogen er geen schapen meer op het gemeenschappelijk weiland zijn”*nl van de Zelhemse mark

2. Op deze dag werd van 10 – 11 uur 's morgens de klok geluid om aan te geven, dat het Tinsgericht zitting hield tot het innen van de verschuldigde Tins- en / of Honinggelden. Laatstelijk gebeurde dit op 17 september 1920: *Op Sint Lambertusdag van dat jaar luidt de klok voor de laatste keer van 10 – 11 uur voor dit doel: er zit iets droevigs in haar klank, want nu dragen de tinsplichtigen voor de laatste maal hun gelden af in handen van de Tinsheer W. E.Knaake en dan behoort dit oude gebruik tot (het verleden. (1 en 2: J.B.Makkink, Rondom het Boerenleven in Zelhem, 1956 blz. 24 en 123)*

Maar de traditionele datum van overoude tijden bleef ondanks alles: Lambertus!

In een verleden van dertien eeuwen terug moesten wij duiken om hem te ontdekken. Vrij schaars zijn de gegevens. Heel veel is daardoor onzeker en onduidelijk. Dientegevolge is het beeld, dat ons uiteindelijk voor ogen is komen te staan, misschien nog al vaag. Toch meen ik, alles overziende, te kunnen stellen, dat Lambertus een man van formaat moet zijn geweest. Hij was begiftigd met een groot organisatietalent. Hij bezat een onverflauwbare geloofsijver. Hij had een onverwoestbaar doorzettingsvermogen. De zware tijd van zijn verbanning, in een sober kloosterlijk leven bij de Benedictijnen van Stavelot, wist hij productief te maken. Daardoor kon hij, eenmaal teruggekeerd, energiek en in korte tijd de chaotische toestanden in kerkelijk Maastricht weer recht zetten. Manmoedig trotseerde hij tegenslag en mislukking. Onverschrokken ging hij het heidendom van zijn tijd te lijf, nabij en veraf; onverschrokken zette hij ook de wereldlijke machthebbers op hun

nummer, als ze -- hoe dan ook -- hun boekje te buiten gingen. Dat heeft hem tenslotte het leven gekost. Als martelaar ging hij de dood in. Zouden wij niet liever zeggen: het Leven?

Wij weten nu dus – althans ten naaste bij – wie de man is geweest, wiens naam bij haar wijding aan de Zelhemse kerk is gegeven. Eeuwen lang heeft zij die naam gedragen. En was de Lambertikerk van Luik -- Cathédrale Saint Lambert -- beroemd, onder meer door de bij haar behorende hoge school en vanwege de binnen haar muren bewaard privilegiën – haar zoveel eenvoudiger Zelhemse naamgenote mocht toch moederkerk worden van een goed deel van de tegenwoordige Gelderse Achterhoek, nl. Hengelo (St Remigius), Varsseveld (St Laurentius) en Silvolde (St Mauritius).

Naamsherstel

Dán is de naam Lambertikerk voor Zelhem, evenals voor vele andere plaatsen in Nederland vergeten, althans in onbruik geraakt, ook weer gedurende eeuwen. Nu duikt hij hier weer op. Mèt iets van de glans en van de geheimzinnigheid van dat verre verleden, waarin oorsprong en begintijd liggen. En wij beseffen, dat zonder die oorsprong en die begintijd het heden niet zou zijn; dat het wellicht ook niet zó zou zijn. Daarom willen wij ook, ten blijke van onze eerbiedige dankbaarheid, de oude naam van ons kerkgebouw in ere herstellen: Lambertikerk.

Dat dit kerkgebouw de laatste vier eeuwen niet meer als destijds gebruikt wordt voor de Rooms-Katholieke eredienst – een kort intermezzo van enkele jaren terug daargelaten – (de R.K. in Zelhem hadden enkele jaren op zaterdagavond een viering in de kerk) maar in Protestantse handen is overgegaan, doet hierbij niet terzake. Ook het Protestantisme gedenkt immers met eerbied de grote figuren van de gehele kerkgeschiedenis, waarlijk niet alleen die van na de Hervorming! Zoals iedere Kerkhervorming er ook niet op uit was een nieuwe kerk te stichten, maar uitdrukkelijk de oude door Christus in het leven geroepen, wilde hervormen. De naam hervorming en reformatie zeggen dat trouwens al.

Wie heeft de kerk haar naam gegeven?

Maar nu dienen wij – zoals bij het begin al werd gezegd – een volgende, tweeledige, vraag te beantwoorden. Deze: Wie heeft aan de Zelhemse kerk deze haar naam gegeven, en waarom heeft hij dat gedaan?

Wat het eerste lid van deze vraag betreft -- “wie heeft aan de kerk te Zelhem de naam Lamberti gegeven”—hier hebben de opgravingen in onze door oorlogshandelingen danig verwoeste kerk, door de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in 1946 verricht, opheldering verschaft. Een geschiedenis van vele eeuwen waarvan geen enkel schriftelijk document nog getuigenis aflegde, werd min of meer duidelijk aan het licht gebracht. Kort samengevat luidt de eindconclusie van het onderzoek aldus: de tegenwoordige kerk is de vierde in

successie, die ooit op deze plaats verrees; waarbij elke volgende haar voortgangster telkens in grootte overtrof, en de eerste een klein gebouwtje was van 4 x 6 meter (binnenwerks gemeten) daterend uit circa 800. Dit kan de bevestiging inhouden van een overlevering die wil dat de Zelhemse kerk zou zijn gesticht door de Friese missionaris Liudger. Wat het jaartal betreft, kan dit kloppen. Uit verschillende geschriften is immers bekend, dat Liudger zich

omstreeks het jaar 800 diverse keren in deze drie contreien heeft opgehouden en dat hij op 26 maart 809 is gestorven in het tamelijk dichtbij gelegen-- de grens bij Duitsland bestond toen immers niet -- Billerbeck.

Over het leven en werk van Liudger zijn wij verhoudingsgewijs tamelijk goed geïnformeerd. Er zijn enkele oude levensbeschrijvingen van hem bewaard gebleven, waaronder één van de hand van zijn neef / oomzegger Altfried. Verder leveren de oudste oorkonden van het door Liudger gestichte klooster te Werden aan de Ruhr belangrijk materiaal. Zo weten wij, dat Liudger wat de Achterhoek betreft door schenking in het bezit is gekomen van min of meer uitgestrekte landerijen en bossen in Wichmond en in Zelhem, Withmundi en Salehem, zeggen de bronnen. Uitdrukkelijk wordt tussen 796 en 804 de stichting van een kerk vermeld in Wichmond. Pater Reinders, van de Kranenburg, in zijn boekje “Withmundi Wichmond”, dat de ondertitel draagt “Het oudste kerkdorp van de Graafschap” en dat is opgedragen aan wijlen Ds. J.M. Gerritsen van Wichmond, schrijft hierover: “Geen enkele middeleeuwse kerk in de Graafschap heeft een zo belangrijke en rijke aanvangsgeschiedenis als Wichmond. Over de stichting door Ludger bezit Wichmond zelfs meer documenten dan het bisdom Munster met al zijn parochies uit dezelfde tijd”. (A.W. blz. 32). Deze oude Salvatorkerk van Wichmond is in het laatst van de zestiende eeuw (1582) door de wateren van de IJssel verzwolven.

Wat Liudger betreft, -- ik citeer nogmaals Pater Reinders – “Het is ook geen nevelachtige schim uit een schemerig verleden, die voor elf eeuwen op 9 oktober 794 hier als een geloofspionier over de IJssel kwam. Met wijze voorzichtigheid en moedige voortvarendheid stichtte hij deze parochie – het gaat nog steeds over Wichmond -- als toeganspoort tot het eigenlijke West-Saksen”. (A.W. blz 32v). In hetzelfde verband en in dezelfde tijd – in een acte uit 801 – wordt ook van Zelhem gesproken.

Renaud en Glazema, beiden nauw betrokken bij de opgravingswerkzaamheden in onze kerk, komen tot de conclusie, dat Liudger inderdaad als kerk- stichter- bouwer van Zelhem kan gelden. En dan moet hij dat zijn geweest, die onder hem berustende relieken van Lambertus aan het nieuw gebouwde kapelletje – meer was het immers niet – heeft geschonken en het tevens zijn naam heeft gegeven: Lambertikerk.

Waarom die relieken? Waarom die naam ? Waarom Lambertus?

U merkt het: het in het 2^e lid van de straks gestelde vraag komt gegradeerd aan de orde. Zo wil ik ook trachten haar te beantwoorden.

Een reliek, het woord stamt uit het Latijn en betekent: rest, overblijfsel, het kan een deel zijn van het geraamte van iemand, die door de Kerk heilig is verklaard; een door zo'n heilige gedragen kledingstuk of gebruikt voorwerp, enz. De betekenis van het bezit en de verering van een reliek is in laatste instantie zeer nauw, als het ware lijfelijk contact met de betreffende heilige. In de Oudheid en in de Middeleeuwen hecht men hieraan bijzonder grote waarde. Een gebruik werd -- later wettelijk voorgeschreven --, dat iedere kerk, wilde zij werkelijk als gewijd gelden, in het bezit moest zijn van één of meer relieken.

In de dagen van Liudger werd de betekenis van reliekenbezit zeer hoog aangeslagen. *"We zitten echt in de tijd van de hoogbloei van de reliekencultus"* schrijft Bruna, in zijn boekje over "Liudger, de voltooiër" (blz. 37). En er wordt met zoveel woorden door zijn biografen verteld, dat Liudger op reis altijd verschillende relieken in zijn bagage bij zich droeg. En in de voormalige kloosterkerk, nu parochiekerk te Essen-Werden wordt een houten kistje met fraai gesneden ivoorplaten uit het midden van de 9^e eeuw bewaard, waarin hij deze relieken zou hebben vervoerd, en dat tevens dienst zou hebben gedaan als draagbaar altaar. Had Liudger deze relieken bij zijn bezoek aan Rome van Paus Hadrianus I ontvangen? Er is met zoveel woorden sprake van relieken van *"de H. Salvator (Verlosser), de H. Maagd Maria en de H.H. Apostelen Petrus en Paulus"* (A.W. blz. 23). Lambertus wordt niet genoemd. Zo hebben we dus te dien aanzien geen stringente zekerheid, jammer genoeg. Maar er kunnen bij het relieken-geschenk van de Paus ook van andere heiligen, bijv. Lambertus zijn geweest: men krijgt nl. de indruk, dat in de zojuist gegeven opsomming alleen de voornaamste zijn genoemd. Ook is er de mogelijkheid, dat Liudger op één van zijn reizen de stad Luik in eigen persoon heeft

aangedaan en daar, ter plaatse zelf, zo'n kostbare schat heeft ontvangen. Hoe dan ook, Lambertus is door Liudger als patroon, d.i. naam- en bescherm-heilige van de Zelhemse kerk bij haar stichting aangewezen.

Dat in latere eeuwen Liudger als patroon van Zelhem wordt vermeld, doet aan het zojuist gezegde niets af. Het kan een vergissing zijn. Men heeft dan patroon en stichter met elkaar verward, of de eerste abusievelijk ingeruild voor de tweede. Het kan ook -- en dat is toch wel waarschijnlijker -- op werkelijkheid berusten. Liudger zou dan Lambertus hebben verdrongen. Maar van meet af aan kan hij onmogelijk als patroon hebben gefungeerd: om de doodeenvoudige reden, dat hij bij de stichting, c.q. wijding van de Zelhemse kerk vanzelfsprekend nog in leven was.

Er is ook nog de mogelijkheid, dat Lambertus en Liudger een tijdlang samen als patroon zijn vereerd. Maar de oudste brieven had en hield Lambertus.

Ik heb aangetoond, dat Liudger de stichter van onze kerk is. Echter, niet als zodanig maakte hij naam. Dat deed hij veeleer als stichter van de abdij te Werden

(waar hij later ook begraven is) en als eerste bisschop van Munster. Welnu, deze figuur ging de inwoners van Zelhem op den duur veel meer zeggen dan Lambertus, die al zoveel langer dood was en die in het verre Maastricht had gewoond. En als er dan in het nabije Werden één of meer relieken van Liudger konden worden bemachtigd

Maar nogmaals, Lambertus blijft de eerste plaats innemen.

Waarom juist Lambertus? Men kan stellen, dat bij het aanwijzen van een kerkpatroon verschillende factoren een rol spelen.

1. Daar is ten eerste het toeval. Ofschoon -- de grote Tapijtwever bestemt doel en plaats van iedere draad van zijn weefsel, en Hij voltooit het patroon, zoals Hij het heeft geschouwd.

2. Dan is er wat we plegen te noemen: de samenloop van omstandigheden. In dit verband zou ik erop willen wijzen, dat het precies 100 jaar geleden was, dat Lambertus de martelaarskroon ontving, toen de kerk* van Zelhem werd gebouwd. Waarom zou men dit "eeuwfeest" en deze kerkstichter niet hebben kunnen combineren in patronaat en naamgeving?

3. In de derde plaats is de "mode" te noemen. Ja, de mode! Zelfs hier en bij dit soort aangelegenheden! *"Als er elders Lambertikerken verrijzen, waarom dan niet bij Zelhem"* zal men gezegd hebben.

4. De politiek. In ons geval betekent dat het volgende. Liudger kwam uit Utrecht, de Friese bisschopsstad. Zijn oogmerk was de kerstening van wat we gemakshalve nog maar het Saksenland zullen noemen.

Zelhems parochie, ten aanzien waarvan wij al opmerkten dat ze met haar dochterkerken een goed deel van de Achterhoek besloeg, verkeerde in de positie van vooruitgeschoven post. Welnu, de politieke dreiging die dit toch zeker inhield voor de Saksers, kon wellicht op 'n minst iets worden afgezwakt, wanneer als kerkpatroon een man uit het verleden werd gekozen, die politiek gesproken aanvaardbaar was als Lambertus. Had deze niet het Merovingisch machtsvertoon getrotseerd? Dat hij dit met de dood had moeten bekopen, onderstreepte het alleen maar. Want was deze schijnbare nederlaag niet in werkelijkheid een grandioze overwinning gebleken? Sierde de martelaarskroon niet Lambertus hoofd?

5. Maar ook de laatste factor mogen wij vooral niet vergeten: de menselijk-psychologische. Liudger had een uitstekende opleiding genoten. Niet alleen aan de domschool van Utrecht had hij gestudeerd, maar ook nog aan de hogeschool van York in Engeland. Daar was niemand minder Alcuinus zijn leermeester geweest: de latere raadsman van Karel de Grote.

Ongetwijfeld heeft Liudger dus kennis genomen van de levensloop en de werkzaamheid van Lambertus. Deze was immers in Utrecht bepaald geen onbekende! Was hij niet bevriend geweest met Willebrord en hadden zij samen niet zendingsarbeid verricht? Zo kon Liudger als jong scholier in Utrecht uit de eerste hand allerlei vernemen over Lambertus, zijn leven en zijn werk, zijn successen en – ja, ook dat – zijn fouten en zijn mislukkingen.

Ook naderhand, toen hij werkzaam was als bisschop en ook zelf de heidenmissie ter hand nam, zal Liudger hebben gemerkt, hoe ver zich de invloed van zijn oudere collega uitstreckte, alsmede waar deze gefaald had. Maar het positieve was verre in de meerderheid. Lambert was voor Liudger een lichtend voorbeeld. En toen er voor de pas gestichte kerk in Salehem een patroon gekozen moest worden, droeg hij Lambertus voor. De genoemde factoren tesamen leverden daartoe stellig reden. En zo werd Lambertus die patroon!

Wij zijn, wat Lambertus' persoon en leven betreft, goddeels aangewezen op zijn Vita (levensbeschrijving), die pas uit de 12^e eeuw dateert. Tussen dit geschrift en de man, wiens leven en werk erin worden beschreven, ligt dus een tijdsafstand van minstens vierhonderd jaar! In dit opzicht was Liudger, met ons vergeleken, in een gunstiger positie. Hij wist terdege, wat hij aan Lambertus had. Evenzeer, wat het inhield, wanneer hij Lambertus tot patroon uitriep van Zelhem. Kerk en parochie: dat grote stuk Achterhoek!

Allerlei overwoekering door legendevorming belemmerde hem niet het juiste zich op de Maastrichtse bisschop. Wij, nog weer vele eeuwen later, moeten daar bij het lezen van de 12^e eeuwse Vita Sancti Lamberti wel doorheen kijken. En dat valt niet altijd mee. Zeker niet voor 20^e eeuwse critische geesten, wellicht ook nog van Protestantse huize.

Toch mogen wij niet schouderophalend en superieur glimlachend over deze en dergelijke legende oordelen. Laat staan, dat wij eraan voorbij zouden mogen gaan. De grote Anton van Duinkerken heeft eens gezegd: *“Religieuze legenden zijn verwoorde dromen van goddelijke waarheid”*. Dat is juist. En wij doen er verstandig aan, wanneer wij dit ter harte nemen bij ons pogen een beeld te vormen van Lambertus.

Daarstraks heb ik u het verhaal verteld van het wierookoffer, dat Lambertus als koorknaap zou hebben gebracht. Vinden wellicht: “dat is pure legende, louter fantasie”!

Veel beter dan een nuchtere feiten-weergave dit zou kunnen doen, tekenen zij ons het karakter van Lambertus. Toewijding-tot-het-uiteerste aan zijn dienst en ongeëvenaarde vindingrijkheid bij de uitoefening ervan willen zij suggereren. Ook bereidheid tot zelfovergave, ja zelfopoffering, als het moet. En dat alles om deze ene, volstreckte, noodzaak: de Dienst aan het altaar moet door-gaan! De Dienst, die Gods dienst aan mensen uitbeeldt en tegenwoordig stelt, zoals hij tegelijk oproept tot 's mensen dienst aan de naaste. Om dit laatste gaat het, wanneer wij de andere versie van de legende nemen: het halen van het vuur bij de burenen. Om zijn meester niet in de kou te laten zitten gaat Lambertus daarin tot het uiterste.

De legende vertelt ons zó van deze opvallende karaktereigenschappen van Lambertus, dat hij als in levende lijve vóór ons staat.

Een nuchter-zakelijke benoeming en opsomming van die karaktertrekken zou daarin nooit zo goed zijn geslaagd. Zeker niet bij de mensen van toen. Nu hebben zij hem leren kennen naar zijn wezen: Lambertus, de mens, de bisschop, de missionaris. En ze zijn hem gaan waarderen en vereren. Ook de mensen van de volgende generaties, als die van Liudger. En die van vele generaties die in de 12^e eeuw kennis zouden nemen van Lambertus' levensverhaal. Ondanks, neen, toch ook dank zij, het legendarische element van de Vita.

Liudger honoreerde dit alles in ieder geval met het patronaat van de Zelhemse parochiekerk. Hij bedoelde daarmee ook, tijdgenoten en nageslacht een lichtend voorbeeld voor ogen te stellen: betekent de naam Lambertus niet “stralend in zijn land”? In deze glans mogen mensen zich verlustigen. Die glans hebben zij ook zelf uit te stralen in en door hun Lambertus-parochie.

Eeuwen lang is jaarlijks in verscheidene Rooms-Katholieke kerken in Nederland, België, Duitsland en Oostenrijk op 17 september – Lambertus naamdag – en op 28 april – de vierdag van de overbrenging en verheffing van zijn relikven, 12 jaar na zijn dood – de nagedachtenis van deze grote figuur uit de kerkgeschiedenis in ere gehouden. Ik meen te weten, dat dit nu niet meer gebeurt. Zoals de Protestanten dit soort dingen al eeuwen geleden hadden afgeschaft. Betekent dat toch niet iets van geestelijke vervlakking en verarming? Zo vraag ik mij af.

Hoe dan ook, -- wij die, niet minder dan Lambertus en Liudger, zij het wel anders, leven in een tumultueuse tijd, wij doen er verstandig aan, de nagedachtenis van onze Zelhemse kerkpatroon in ere te houden houden en in allerlei opzichten op eigentijdse manier zijn voorbeeld na te volgen.

Als ik door deze voordracht daartoe en bijdrage en een stimulans heb mogen leveren, zou mij dit bijzonder verheugen.

w.g. J. Wiersma

Het kerkzegel van Zelhem

Het kerkzegel dateert van 1957.
Het basisonwerp, gebaseerd op het gemeentewapen van Zelhem, is van D.J. Abelskamp, onderwijzer en later schoolhoofd van de christelijk basisschool Wittebrink..
De artistieke uitwerking is van H. J. Poyck, tekenleraar in Heerlen. Zij kenden elkaar van het van-huis-ruilen-in-de-vakanties.

De latijnse tekst luidt:

Debet in spe qui arat arare
Overmits die ploegt op hoop moet ploegen

Sigillum ecclesiae Zelhem
Zegel christelijke gemeente Zelhem

Zelhem december 2010
Herziene versie van Hist..Schets. 1 en 1a
Versie 2
Gerrit Rijsdorp